

СЕКЦИЯ 1.
ПОДСЕКЦИЯ 1.
ЯЗЫК – КУЛЬТУРА – ЗДРАВООХРАНЕНИЕ – ЭКОЛОГИЯ

КРЫЛАТЫЯ ВЫРАЗЫ ЯК МОЎНАЯ З’ЯВА

Мельнікаў Уладзімір Вітальевіч, Беларусь

*Магілёўскі інстытут Міністэрства ўнутраных спраў Рэспублікі Беларусь
Беларусь, Магілёў*

Навуковы кіраўнік – канд.філал.навук дацэнт Даніленка С.І.

У артыкуле разглядаецца змест паняцця “крылаты выраз”, яго моўная прырода, а таксама вузкае і шырокае разуменне дадзенага тэрміна.

Ключавыя словы: крылатыя выразы, фразеалогія, беларуская мова.

APHORISMS AS A LINGUISTIC PHENOMENON

Melnikau Uladzimir Vitaljevich, Belarus

*Mogilev Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Belarus,
Belarus, Mogilev*

Scientific supervisor – PhD, assistant professor Danilenko S.I.

The article discusses the meaning of “winged words”, its linguistic nature, as well as narrow and broad understanding of the term.

Keywords: aphorisms, phraseology, the Belarusian language.

Крылатыя выразы – гэта шырока распаўсюджаныя ў маўленні, разнастайныя па змесце і граматычным афармленні ўстойлівыя выразы, якія паходзяць з мастацкіх і іншых літаратурных твораў (публіцыстычных, юрыдычных навуковых і інш.), фальклорных тэкстаў (міфаў, легенд, песен, казак, анекдотаў і інш.), а таксама з вусных выказванняў знакамітых людзей.

Крылатыя выразы характарызуюцца трапнасцю выказанай думкі, лаканічнасцю і вобразнасцю моўнай формы яе выражэння. У выслоўях філосафаў, вучоных, пісьменнікаў, дзяржаўных і палітычных дзеячаў і іншых вядомых асоб кандэнсуюцца вынікі пазнавальнай дзейнасці чалавека. Крылатыя выразы – гэта выказаныя ў літаратурнай форме “гатовыя” абагульненні чалавечага вопыту, жыццёвай мудрасці, ёмістыя абзначэнні сацыяльных і прыродных з’яў, выражэнні пачуццяў і г.д. Яны даюць магчымасць выразна і каратка ахарактарызаваць тыпы і характары людзей, адносіны паміж імі, выказаць свае эмоцыі і ацэнкі, адыгрываючы ў мове такую ж ролю, як фразеалагізмы і прыказкі, але адрозніваюцца ад іх наяўнасцю яскрава выяўленага адбітка індывідуальнай творчасці[1].

Выраз “крылатае слова” сустракаецца яшчэ ў знакамітых старажытнагрэчаскіх эпосах “Іліяда” і “Адысея” легендарнага Гамэра (параўн.: “Між сабой абмяняліся крылатымі словамі ціха...” і да т.п.). Вобразнае значэнне гэтага выразу абумоўлена пераносным сэнсам самога слова “крылаты” (“які пералятае з вуснаў у вусны”). Як тэрміналагічны выраз “крылатыя словы” пачаў выкарыстоўвацца толькі пасля выдання нямецкім філолагам Георгам Бюхманам (1822–1884 гг.) аднайменнай кнігі “Geflügelte Worte” (1864 г.), у

якой былі змешчаны пераважна цытаты з твораў нямецкай і сусветнай літаратуры.

Паводле вузкага разумення тэрміна “крылатыя словы”, якое склалася дзякуючы Г.Бюхману, крылатымі лічацца толькі тыя ўстойлівыя выразы, што належаць пэўнаму аўтару і паходзяць пераважна з літаратурных твораў: *ад вялікага да смешнага адзін крок* (Напалеон I); *бура ў шклянцы вады* (Ш.-Л.Мантэск’ё); *воўк у авечай скуры* (Евангелле ад Матфея); *гора ад розуму* (А. Грыбаедаў); *людзьмі звацца* (Я. Купала); *натуральны адбор* (Ч.Дарвін); *прышоў, убачыў, перамог* (Ю. Цэзар); *хваробы лечыць і атрутамі* (М. Багдановіч); *Шмат шуму з нічога* (У. Шэкспір) і да т. п. [2; 3].

“Шырокае” разуменне тэрміну “крылатыя словы” ўсталявалася дзякуючы шырока вядомай кнізе “Крылатые слова” (1891 г.) рускага этнографа і пісьменніка С.В.Максімава (1831–1901 гг.), у якой так вызначаюцца любыя ўстойлівыя выразы, што шырока ўжываюцца ў маўленні і паходзяць не толькі з літаратурных ці фальклорных твораў, але і з народных абрадаў і звычайў, тэрміналогіі разнастайных рамёстваў, юрыдычнай і сельскагаспадарчай практыкі, абавязаны сваім узнікненнем праявам народнага быту, розным гістарычным падзеям і г.д. Параўн.: *бярозавая каша* (выраз узнік у школьным асяроддзі, калі за розныя правіннасці вучняў каралі розгамі, як правіла, бярозавымі); *варфаламееўская ноч* (масавае знішчэнне гугенотаў католікамі ў Парыжы ўначы на 24 жніўня 1572 года перад днём Святога Варфаламея); *вольнаму воля* (фармуліроўка звычайнага права, згодна якой непрыгонны чалавек меў свабоду дзеяння); *курыць фіміям* (элемент старажытнага абраду ахвяравання, падчас якога спальваннем фіміяму ўслаўлялі багоў); *ляжачага не б’юць* (правіла кулачнай бойкі); *на пасад садзіць* (элемент даўнейшага вясельнага абраду, дзе “пасад” – гэта месца, куды садзяць нявесту); *шыта белымі ніткамі* (выраз з мовы краўцоў) і да т.п. [2].

У сучаснай лінгвістыцы не існуе адназначнага разумення моўнай прыроды крылатых выказаў. Паводле аднаго пункту гледжання, вядомасць аўтара (крыніцы) пэўнага выразу, што набыў “крылатасць” (стаў масава ўзнаўляцца ў маўленні), уключаецца ў структуру яго плану зместу як дадатковае, экспліцытна не выяўленае значэнне аўтарытэту крыніцы, патрэбнасць захавання якога (г.зн. спаслацца на чый-небудзь аўтарытэт) і вымушае ўзнаўлення крылатага выразу ў дадзенай форме і ў дадзеным сэнсе. У гэтым выпадку наяўнасць лакальнай асацыяцыі з аўтарам (крыніцай) разглядаецца ў шэрагу ўласна лінгвістычных фактараў узнаўляльнасці і ўстойлівасці крылатага выразу як моўнай адзінкі.

Зыходзячы з процілеглага меркавання, менавіта наяўнасць аўтара не дазваляе разглядаць крылатыя выразы ў якасці адзінак мовы, што прынцыпова не маюць аўтара, бо як толькі якое-небудзь слова пачынае паўтарацца як чыё-небудзь, яно адразу набывае характар своеасаблівага маўленчага твора, адасабляецца ад сістэмы мовы: для поўнага ўключэння ў гэтую сістэму патрабуецца страта якіх бы то ні было “аўтарскіх” правоў на яго. У гэтым сэнсе прынята лічыць, што менавіта абавязковае ўсведамленне індывідуальна-аўтарскага паходжання ўзнаўленне крылатых выказаў у маўленні як нечага

чужамоўнага незалежна ад таго, з'яўляецца вядомай крыніца выразу або забытай, абумоўлівае іх няўласна моўную прыроду.

Аднак шмат якія фразеалагізмы і прыказкі з'яўляюцца па сваёй знешняй форме яскравым узорам літаратурна-мастацкай творчасці і таму аб'ектыўна выглядаюць як “чужародныя” гутарковай мове, дзе пераважна ўжываюцца. Відавочныя прыкметы паэтычнага стылю дазваляюць меркаваць, напрыклад, што многія парэміі ў сапраўднасці з'яўляюцца фрагментам нейкага забытага твора і ўтрымаліся ў народнай памяці дзякуючы дасціпнасці думкі, выражанай у асабліва ўдалай форме.

Нярэдка агульнавядомыя фразеалагізмы і прыказкі, якія па сваіх семантычных, структурных і функцыянальных асаблівасцях, на першы погляд, непарыўна звязаны з народнай мовай і паводле свайго паходжання традыцыйна лічацца ананімнымі (г.зн. з'яўляюцца здабыткам усяго народа), на самой справе належаць знакамітым асобам ці паходзяць з вядомых літаратурных крыніц. Напрыклад, шырока вядомыя прыказкі *Не канай другому яму, сам у яе ўвалішся* і *Што пасееш, тое і пажнеш* на самой справе паходзяць са Святога Пісання (адпаведна гл.: “Пасланне апостала Паўла к Галатам”, 6, 7; “Кніга Эклезіяста”, 10, 8 і інш.), а не менш вядомая парэмія *Што ў цвярозага ў галаве (на розуме), тое ў п'янага на языку* < гр. Τὸ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ νήφοντος, ὑπὲρ γλώττης ἐδί τοῦ μεσούοντος – гэта выслоўе грэчаскага філосафа Дыягена Сінопскага (? – каля 330 да н.э.) [2].

Фразеалагізмы і прыказкі літаратурнага паходжання шырока ўжываюцца і ў сучаснай беларускай мове. Параўн.: *Апетыт прыходзіць у час яды* < фр. L'appétit vient en mangeant – афарызм французскага епіскапа Жэрома дэ Анжэ (?–1538) з яго трактата “Аб прычынах” (1515 г.); *3 мілым (з любым) рай і ў шалашы* < рус. С милым рай и в шалаше – радок з верша “Русская песня” (1815 г.) рускага паэта М. М. Ібрагімава (1778–1818 гг.); *Няма (Не бывае) правілаў без выключэння* < лац. Nulla regula sine exceptione – выслоўе рымскага філосафа Сенекі (каля 5 да н.э. – 65 н.э.); *Што <ні> галава, то <і> розум* < лац. Quot capita, tot sensus (або Quot homines, tot sententiae) – цытата з камедыі “Фарміон” (11, 4, 14) рымскага паэта Тэрэнцыя (каля 195–159 да н.э.) і да т.п. [2].

Такім чынам, сама па сабе вядомасць (або прынцыповая наяўнасць), аўтара (крыніцы) пэўнага ўстойлівага выразу можа ніяк не ўплываць ні на абавязковасць ўсведамлення носьбітамі мовы яго індывідуальна-аўтарскага паходжання, ні на інтуітыўнае адчуванне членамі моўнага калектыву яго чужамоўнасці ў маўленні, ні на яго статус як моўнай адзінкі. Менавіта таму сама па сабе вядомасць або невядомасць аўтара (крыніцы) таго ці іншага ўстойлівага выразу яшчэ не з'яўляецца дастатковай падставай для яго кадыфікацыі як крылатага выразу або як фразеалагізма ці прыказкі апаведна (насуперак пашыранаму ў навуковай літаратуры меркаванню).

Літаратура

1. Иванова, С.Ф. Крылатыя словы і праблема іх вывучэння ў беларускай мове / С.Ф. Иванова // Веснік Беларускага дзярж. ун-та. Серыя 4. – 2008. – № 2. – С. 18–21.

2. Крылатыя выразы ў беларускай мове: Ч. 1: 3 іншамоўных (еўрапейскіх і амерыканскіх) крыніц XII – XX стст.: Тлумачальны слоўнік / Аўт.-склад.: С.В.Венідзіктаў, С.Ф.Іванова, Я.Я.Іваноў і інш.; Пад рэд. Я.Я.Іванова. – Магілёў: МДУ імя Куляшова, 2004. – 135 с.

3. Крылатыя выразы ў беларускай мове: Ч. 2: 3 рускамоўных літаратурных і фальклорных крыніц XII- XX стст.: Тлумачальны слоўнік / Аўт.-склад.: С.В.Венідзіктаў, С.Ф.Іванова, Я.Я.Іваноў і інш.; Пад рэд. С.Ф.Івановай. – Магілёў: МДУ імя Куляшова, 2006. – 206 с.